

آرایه‌های ادبی کنکور زیر ذره‌بین

تهیه و تنظیم: الهام محمدی

تشبیه

تعاریف

ادعای همانندی میان دو یا چند چیز است.

تشبیه چهار رکن دارد: ۱- مشبه ۲- مشبه‌به ۳- ادات تشبیه ۴- وجه شبه

۱- مشبه: چیزی یا کسی است که قصد مانند کردن آن را داریم.

۲- مشبه‌به: چیزی یا کسی است که مشبه‌به آن مانند می‌شود.

۳- ادات تشبیه: واژه‌ای است که نشان‌دهنده پیوند شباهت است. این واژه می‌تواند، حرف، فعل و... باشد.

۴- وجه شبه: ویژگی یا ویژگی‌های مشترک میان مشبه و مشبه‌به است.

مثال: بلم آرام چون قویی، سبک‌بار / به‌نرمی بر سر کارون همی‌رفت

بلم: مشبه / قو: مشبه‌به / آرام رفتن روی آب: وجه شبه / چون: ادات تشبیه

توجه: مشبه و مشبه‌به را طرفین تشبیه می‌گویند که در تمام تشبیهات حضور دارند اما ادات تشبیه و وجه شبه می‌توانند حذف شوند.

انواع تشبیه

هنگامی که ادات و وجه شبه از تشبیه حذف شود، تشبیه بلیغ نامیده می‌شود و آن بر دو نوع است:

۱- اسنادی ۲- اضافی

۱- اسنادی: در آن مشبه به مشبه‌به اسناد داده می‌شود.

مثال: دانش چراغ است.

۲- اضافی: که آن را اضافی تشبیه می‌نامند و در آن یکی از طرفین تشبیه به دیگری اضافه می‌شود.

مثال: لب لعل ← لب (مشبه) و لعل (مشبه‌به)

مثال: درخت دوستی بنشان که کام دل به بار آرد / نهال دشمنی بزرگ که رنج بی‌شمار آرد

درخت دوستی ← درخت (مشبه‌به) و دوستی (مشبه)

ابیات به کاررفته در گنگور سراسری با آرایه‌ی تشبیه

تیر قدی: قد(مشبه) وتیر(مشبه‌به)/ زهره رخی: زهره(مشبه‌به) و رخ(مشبه)/ مهوشی: [تو] مشبه، مه(مشبه‌به) و وش(ادات تشبیه)	تیر قدی کمان کشی زهره رخی و مهوشی / جانت فدا که بس خوشی جان و جهان کیستی (سراسری تجربی- ۹۰)
کفر(مشبه) و دین (مشبه) کیمیا (مشبه‌به)	تا برآمد در جهان آوازه‌ی زلف و رخس / کیمیای کفر و دین را روز بازاری نماید (سراسری انسانی- ۹۰)
شکن طره‌ی هندوی تو دام راه من بود: تشبیه * زلف سیاه معشوق به دام تشبیه شده است.	من سرگشته هم از اهل سلامت بودم / دام راهم شکن طره‌ی هندوی تو بود (سراسری زبان- ۹۰)
سیلاب ظلم: ظلم(مشبه) و سیلاب(مشبه‌به)	سیلاب ظلم او در و دیوار می‌کند / خود رسم عدل نیست مگر در جهان برف (سراسری هنر- ۹۰)
لعل لب: لعل(مشبه‌به) و لب(مشبه)/ آتش روی: روی(مشبه) و آتش(مشبه‌به)	ای از حیای لعل لب گشته آب می / خورشید پیش آتش روی تو کرده خوی (سراسری ریاضی- ۹۰)
لب لعل: لب(مشبه) و لعل(مشبه‌به)	نبیند روی من زردی به اقبال لب لعلش / بمیرد پیش من رستم چو او دستان من باشد (سراسری-تجربی ۸۹)
گوهر جان: گوهر (مشبه‌به) و جان(مشبه)	در گوهر جان بنگر اندر صدف این تن / کز دست گران‌جانی انگشت همی‌ساید (سراسری ریاضی- ۸۹)
باران اشک: باران (مشبه‌به) و اشک(مشبه)	باران اشکم می‌دود وز ابرم آتش می‌جهد / با پختگان گوی این سخن سوزش نباشد خام را (سراسری هنر- ۸۸)
بستان عشق: بستان(مشبه‌به) و عشق(مشبه)	فصل گل گر اشک گلگونت ز سر خواهد گذشت / گل به سر خواهی زدن از گلبن بستان عشق (سراسری تجربی- ۸۸)
مزرع فلک: مزرع(مشبه‌به) و فلک(مشبه)/ داس مه نو: داس(مشبه‌به) و مه نو(مشبه)	مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو / یادم از کشته‌ی خویش آمد و هنگام درو (سراسری تجربی- ۸۷)
قطره: مشبه / حباب: مشبه‌به / باد در سر داشتن: وجه‌شبهه / چون: ادات تشبیه	باد در سر چون حباب ای قطره تا کی خویش را/ بشکن از خود، عین دریا کن کمال این است (سراسری زبان- ۸۶)

استعاره

تعاریف

در استعاره لفظ در غیر معنی اصلی به کار می‌رود. در حقیقت استعاره همان تشبیه است با این تفاوت که یک طرف تشبیه (مشبهه یا مشبه‌به) ذکر نمی‌شود.

مثال ۱: حذف مشبهه: نرگس در طاق ابرو از چه افتد بی‌خبر/زانک جای خواب مستان گوشه‌ی محراب نیست (سراسری تجربی - ۸۹)

در بیت بالا، «نرگس» استعاره از چشم است.

در حقیقت به این صورت بوده است: چشم مانند نرگس ← چشم (مشبهه) و نرگس (مشبه‌به) که مشبه آن حذف شده و مشبه‌به (نرگس) باقی مانده است.

مثال ۲: برای حذف مشبه‌به: ای داد، کس به داغ دل باغ دل نداد / ای وای، های های عزا در گلو شکست (سراسری ریاضی - ۸۵)

در این بیت باغ مانند انسانی است که دل دارد. در این جا «باغ» مشبهه و «انسان» مشبه‌به است و از انسان تنها یکی از اجزای آن که دل است، ذکر شده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌نمایید، برخی واژه‌ها برای استعاره تکرار شده‌اند. بررسی سؤالات کنکور این مطلب را تأکید می‌کند.

آیات به کاررفته در کنکور سراسری با آرایه‌ی استعاره

هر کس که دل به دست بتی داد هم‌چو من / سنگی گرفت و شیشه‌ی ناموس را شکست (سراسری زبان - ۸۷)	بت استعاره از معشوق
به تخت گل بنشانم بتی چو سلطانی / ز سنبل و سمنش ساز طوق و یاره (دست‌بند) کنم (سراسری هنر - ۸۹)	بت استعاره از معشوق
جز بدان آهوی وحشی که به من رام نگشت / دل وحشت‌زده با هیچ کسم رام نبود (سراسری انسانی - ۹۰)	آهواستعاره از معشوق
صبا ای کاش می‌گفتی بدان آهوی مشکین مو / که بعد از رام گردیدن خطاکاری است رم کردن (سراسری ریاضی - ۸۸)	آهواستعاره از معشوق
دردا که از آن آهوی مشکین سیه چشم / چون نافه بسی خون دلم در جگر افتاد (سراسری تجربی - ۸۶)	آهواستعاره از معشوق
کلک حافظ شکرین میوه نباتی است بچین / که در این باغ نبینی ثمری بهتر از این (سراسری هنر - ۹۰)	باغ استعاره از دیوان شعر
چو به خنده بازیابم اثر دهان تنگش / صدف گهر نماید شکر عقیق رنگش (سراسری تجربی - ۹۰)	گهر استعاره از دندان / شکر استعاره از لب
چون بگویی بفشانی گهر از حقه‌ی لعل / جون بخندی بنمایی ز شکر مروارید (سراسری تجربی - ۸۸) و (سراسری زبان - ۸۷)	گهر استعاره از سخن ارزشمند / حقه‌ی لعل استعاره از دهان / شکر استعاره از لب / مروارید استعاره از دندان
چو مرده زنده شوم گر به خنده آب حیات / از آن دو شکر شیرین مقال، بگشاید (سراسری هنر - ۸۷)	شکر استعاره از لب
به خنده‌ای بت بادام چشم شیرین لب / شکر بریزد از آن پسته‌ی دهان که توراست (سراسری زبان - ۸۷)	بت استعاره از معشوق و شکر استعاره از لب
وگر گوید نهم رخ بر رخ ماه / بگو با رخ برابر چون شود شاه (سراسری تجربی - ۹۰)	ماه استعاره از معشوق
بر در خانه منم ای مه و ای مشتری / جمله منم تو شده گشته من از من بری (سراسری تجربی - ۸۸)	مه و مشتری استعاره از معشوق

شمع و جان استعاره از معشوق	شمع من! روز نیامد که شیم بفروزی؟ / جان من! وقت نیامد که به تن باز آیی؟ (سراسری زبان- ۸۸)
خسرو و یوسف و طوطی استعاره از معشوق	ای خسرو شیرین سخن، ای یوسف گل پیرهن / وی طوطی شکرشکن، ما را زبانی دیگر است (سراسری هنر- ۸۸)
پخته استعاره از عارف واصل و خام استعاره از آن که راه عشق نسپرده	باران اشکم می دود وز ابرم آتش می جهد / با پختگان گوی این سخن سوزش نباشد خام را (سراسری هنر- ۸۸)

توجه: در کتاب زبان فارسی ۳ درس ۱۴، به ترکیب اضافی استعاری و نیز در کنکور سراسری تجربی و هنر سال ۸۹ اشاره شده است.

مثال ۳: در کدام گزینه تمامی ترکیبها «اضافه‌ی استعاری» است؟

- ۱) خصلت طمع- گردن استکبار- بیابان ضلالت- قالب قصیده
- ۲) جام عافیت- پای تعدی- قدر نعمت- تیه گمراهی
- ۳) حمله‌ی حسد- پرده‌ی عفاف- لجاج شهوت- حوزه‌ی عاطفی
- ۴) فریاد هستی- دامن خاک- روح کلام- صولت خشم

گزینه‌ی صحیح «۴»

«فریاد هستی»: هستی (مشبه) مانند انسانی (مشبه‌به) است که می‌تواند فریاد بزند. (در این جا یکی از ویژگی‌های انسان که فریاد زدن است، ذکر شده است.)

«دامن خاک»: خاک (مشبه) مانند انسانی (مشبه‌به) است که دامن دارد. (در این جا یکی از لوازم انسان (دامن) به مشبه اضافه شده است.)

«روح کلام»: کلام (مشبه) مانند انسانی (مشبه‌به) است که روح دارد.

«صولت خشم»: خشم (مشبه) مانند انسانی (مشبه‌به) است که صولت و هیبت دارد.

کنایه

تعاریف

به معنای پوشیده سخن گفتن است و به عبارتی گفته می‌شود که دارای دو معنی دور و نزدیک هستند اما معنای دور آن‌ها مورد نظر است، به این کاربرد کنایه گفته می‌شود.

مثال ۱: تنها همان رتبه‌های بالا را وعده بگیر و مابقی را نقداً **خط بکش**.

مثال ۲: **هنوز از دهان بوی شیر آیدش** / همی رای شمشیر و تیر آیدش ← منظور گوینده این نیست که اگر دهان او را ببوییم، بوی شیر می‌دهد بلکه مقصودش آن است که «کودک است» بنابراین می‌گوییم کنایه از کودک بودن.

ابیات به کار رفته در کنکور سراسری با آرایه‌ی کنایه

دامن مفشان کنایه از دوری مکن	دامن مفشان از من خاکی که پس از من / زین در نتواند که برد باد غبارم (سراسری ریاضی - ۹۰)
نقش بر آب زدن کنایه از از بین بردن، محو کردن	به می‌پرستی از آن نقش خود زدم بر آب / که تا خراب کنم نقش خودپرستیدن (سراسری زبان - ۹۰)
دل سرد شدن کنایه از مأیوس شدن	چو مشک ما همه کافور شد از سردی دنیا / جوانان را ز ما دل سرد شد کو آن جوانی‌ها (سراسری زبان - ۸۹)
خیمه زدن کنایه از اقامت کردن	خیمه‌ی انس مزین بر در این کهنه رباط / که اساسش همه بی‌موقع و بی‌بنیاد است (سراسری زبان - ۸۹)
سر چیزی داشتن کنایه از اندیشه و قصد چیزی را داشتن	هر کسی را سر چیزی و تمنای کسی است / ما به غیر تو نداریم تمنای دگر (سراسری زبان - ۸۹)
گرسنه‌چشم بودن کنایه از حریص بودن	فغان که ساغر زرین بی‌نیازی را / گرسنه‌چشمی ما کاسه‌ی گدایی کرد (سراسری زبان - ۹۰)
آب گشتن کنایه از شرمنده شدن	ای از حیای لعل لب‌ت گشته آب می / خورشید پیش آتش روی تو کرده خوی (سراسری ریاضی - ۹۰)
انگشت ساییدن کنایه از حسرت خوردن	در گوهر جان بنگر اندر صدف این تن / کز دست گران‌جانی انگشت همی‌ساید (سراسری ریاضی - ۸۹)

ایهام

آوردن واژه‌ای است با حداقل دو معنی که یکی نزدیک به ذهن و دیگری دور از ذهن باشد. مقصود شاعر معمولاً معنی دور و گاه هر دو معنی است.

توجه: زمانی می‌توانیم آرایه‌ی ایهام را دریابیم که از معانی مختلف واژه‌ها و عبارات آگاه باشیم.

مثال: به خوابگاه عدم گر هزار سال بخسبم / به خواب عافیت آن‌گه به **بوی** موی تو باشم

«بو» ایهام به دو معنا دارد: ۱- بوی خوش ۲- آرزو

«بو» به معنای «رایحه و بوی خوش»: در جست‌وجوی بوی خوش موی تو هستم. (معنی نزدیک)

«بو» به معنای «آرزو»: برای رسیدن به تو امیدوار هستم. (معنی دور)

این واژه با هر دو معنایی که از آن استنباط می‌شود جمله‌ی با معنا و بامفهومی می‌سازد، بنابراین می‌توان گفت واژه‌ی **بو** ایهام دارد.

نمونه سوالات کنکور

- **جز قلب تیره هیچ نشد حاصل و هنوز / باطل در این خیال که اکسیر می‌کنند** (سراسری تجربی - ۹۰)

«قلب» ایهام دارد: ۱- سکه‌ی تقلبی ۲- دل که با هر دو معنای این واژه بیت مفهوم دارد.

۱- جز سکه‌ی تقلبی سیاه و بی‌ارزش، هیچ حاصل نشد، و هنوز در این خیال باطل هستم که می‌توان با اکسیر آن را تغییر داد.

۲- جز دلی تیره چیز دیگری حاصل نشد و هنوز در این خیال باطل هستم که می‌توان با اکسیر آن را تغییر داد.

- **صبح محشر که من از خواب گران برخیزم / به جمال تو چو نرگس نگران برخیزم** (سراسری تجربی - ۸۹)

«نگران» ایهام به دو معنا دارد: ۱- مضطرب ۲- در حال نگرستن که هر دو معنی در بیت مصداق دارد و با آن جمله‌ی معناداری می‌سازد:

۱- مضطرب برمی‌خیزم.

۲- در حال نگرستن به زیبایی تو برمی‌خیزم.

- **چشم آن دم که ز شوق تو نهد سر به لحد / تا دم صبح قیامت نگران خواهد بود** (سراسری هنر - ۸۸)

«نگران» ایهام به دو معنا دارد: ۱- مضطرب ۲- در حال نگرستن که هر دو معنی در بیت مصداق دارد و با آن جمله‌ی معناداری می‌سازد:

۱- تا زمان قیامت مضطرب و پریشان خواهد بود.

۲- تا زمان قیامت در حال نگرستن خواهد بود.

- **ای دمت عیسی دم از دوری مز / من غلام آن که دوراندیش نیست** (سراسری ریاضی - ۸۹)

«دوراندیش نیست» دو معنا دارد: ۱- به دوری و غربت نمی‌اندیشد ۲- عاقبت‌اندیش و حازم نیست

۱- من غلام و بنده‌ی کسی هستم که به دوری و غربت نمی‌اندیشد.

۲- من غلام و بنده‌ی کسی هستم که عاقبت‌اندیش و حازم نیست.

- **جامه‌دران رسید گل از بهر داد ما / زان می‌دریم جامه به بوی وصال گل** (سراسری ریاضی - ۸۷)

«بو» ایهام به دو معنا دارد: ۱- بوی خوش ۲- آرزو که بیت با هر دو معنا، معنا و مفهوم درستی را به وجود می‌آورد.

۱- جامه‌ی خویش را برای رسیدن به رایحه‌ی خوش وصال پاره می‌کنیم.

۲- جامه‌ی خویش را در آرزوی وصال گل پاره می‌کنیم.

- **جان دگرم بخش که آن جان که تو دادی / چندان ز غمت خاک به سر ریخت که تن شد** (سراسری هنر - ۹۰)

«شد» دو معنا دارد: ۱- در معنای فعل اسنادی ۲- رفت (مُرد)

۱- به من جان دیگری بده که آن جانی را که به من دادی، در غم دوری و جدایی تو آن قدر خاک به سر ریخت که به تن تبدیل شد.

۲- به من جان دیگری بده که آن جانی را که به من دادی، در غم دوری و جدایی تو آن قدر خاک به سر ریخت که مُرد (از این دنیا رفت).

ایهام تناسب

آوردن واژه‌ای است با حداقل دو معنی که یک معنی آن مورد نظر و پذیرفتنی است و معنی دیگر نیز با بعضی از اجزای کلام تناسب دارد.

- در مجلس دهر ساز مستی پست است / نه چنگ و نه قانون و نه دف بر دست است (سراسری ریاضی-۹۰)

«چنگ» دو معنا دارد: ۱- مجموعه‌ای انگشتان و ۲- نوعی آلت موسیقی که مفهوم آلت موسیقی مورد نظر شاعر است و معنای مجموعه‌ای انگشتان با «دست» تناسب دارد.

حس آمیزی

- از صدای سخن عشق ندیدم خوش تر یادگاری که در این گنبد دوآر بماند (سراسری ریاضی-۹۰)

«ندیدن صدا» آمیختن دو حس بینایی «ندیدن» و شنوایی (صدا)

- نشئه‌ی دیدار ساقی رونق مستی شکست / هیچ کس بویی ز می در شیشه و ساغر ندید (سراسری تجربی-۹۰)

«ندیدن بو» آمیختن دو حس بویایی (بو) و بینایی (ندیدن)

- محروم اگر شدم ز سر کوی او چه شد / از گلشن زمانه که بوی وفا شنید (سراسری انسانی-۹۰)

«شنیدن بو» آمیختن دو حس بویایی (بو) و شنوایی (شنیدن)

- ای خسرو شیرین سخن، ای یوسف گل پیرهن / وی طوطی شکرشکن، ما را زبانی دیگر است (سراسری هنر-۸۸)

«سخن شیرین» آمیختن دو حس شنوایی (سخن) و چشایی (شیرین)

- چو مرده زنده شوم گر به خنده آب حیات / از آن دو شکر شیرین مقال، بگشاید (سراسری هنر-۸۷)

مقال: گفتار/ «شیرین مقال» آمیختن دو حس شنوایی (گفتار) و چشایی (شیرین)

- بی‌چشمه‌ی نوشی نشود ناله گلوسوز / شیرین سخنی نی ز لب یار کشیده است (سراسری تجربی-۸۵)

«سخن شیرین» آمیختن دو حس شنوایی (سخن) و چشایی (شیرین)

- بوی بهار آمد ای بلبل شیرین نفس / ور پایبندی هم‌چو من فریاد می‌خوان از قفس (سراسری زبان-۸۸)

- اگر دشنام فرمایی و گر نفرین دعا گویم / جواب تلخ می‌زیبد لب لعل شکر خارا (سراسری تجربی-۸۹)

«جواب تلخ» آمیختن دو حس شنوایی (جواب) و چشایی (تلخ)

- شور فرهاد کجا کم شود از پاسخ تلخ / رو ترش کردن شیرین به شکر می‌ماند (سراسری هنر-۸۵)

«پاسخ تلخ» آمیختن دو حس شنوایی (پاسخ) و چشایی (تلخ)

- **زان لب که مژده‌ی نفسش آب زندگی است / دشنام تلخ هم به دعاگو نمی‌رسد** (سراسری هنر - ۸۵)
- «دشنام تلخ» آمیختن دو حس شنوایی (دشنام) و چشایی (تلخ)
- **حلاوت سخن تلخ را ز عاشق پرس / ز ماهیان بطلب طعم آب دریا را** (سراسری ریاضی - ۸۵)
- «سخن تلخ» آمیختن دو حس شنوایی (سخن) و چشایی (تلخ)
- **در سر من عشق بیپچید سخت / ورنه چرا بامزه گفتار می** (سراسری زبان - ۸۷)
- «بامزه گفتار» آمیختن دو حس شنوایی (گفتار) و چشایی (بامزه)
- **هر خسی از رنگ گفتاری بدین ره کی رسد / درد باید پرده‌سوز و مرد باید گامزن** (سراسری زبان - ۸۵)
- «رنگ گفتار» آمیختن دو حس بینایی (رنگ) و شنوایی (گفتار)
- **صد می‌کده خون بیش کشیده است لب من / تا کار به رنگینی گفتار کشیده است** (سراسری تجربی - ۸۵)
- «رنگ گفتار» آمیختن دو حس بینایی (رنگ) و شنوایی (گفتار)
- **آخر این ناله‌ی سوزنده اثرها دارد / شب تاریک فروزنده سحرها دارد** (سراسری هنر - ۸۵)

تلمیح

در لغت به معنای به گوشه‌ی چشم اشاره کردن است و در اصطلاح ادبی به استفاده از احادیث، داستان‌ها و وقایع تاریخی در ضمن نوشته یا شعر گفته می‌شود.

- **من آن حسن غریبم کاروان آفرینش را / که جای سیلی اخوان بود نیل بناگوشم** (سراسری تجربی - ۹۰)
- تلمیح به داستان حضرت یوسف (ع) و برادران وی که او را به چاه افکندند. (واژه‌های حسن، اخوان و نیل) می‌تواند راهنما و کلیدواژه باشد.
- **مرا تحمل باری چگونه دست دهد / که آسمان و زمین برتافتند و جبال** (سراسری زبان - ۹۰)
- اشاره به آیه‌ی ۷۲، سوره‌ی احزاب «ما امانت را بر آسمان‌ها و زمین‌ها و کوه‌ها عرضه کردیم؛ پس، از پذیرفتن و حمل آن خودداری کردند و از آن هراسناک بودند و انسان آن را به دوش کشید». (ادبیات فارسی ۳، درس ۲۲)
- همان‌طور که مشاهده می‌کنید بیت، توضیح همان آیه است، بنابراین تلمیح دارد.
- **ای دمت عیسی دم از دوری مزین / من غلام آن که دوراندیش نیست** (سراسری ریاضی - ۸۹)
- اشاره به دم حضرت عیسی (ع) که به اذن خداوند مردگان را زنده می‌کرد و موجب شفای بیماران می‌شد.
- دم عیسیایی در درس ۱۳، ادبیات فارسی ۳ آمده است.
- **ای خوب‌تر از لیلی بیم است که چون مجنون / عشق تو بگرداند در کوه و بیابانم** (سراسری ریاضی - ۸۹)
- اشاره به داستان «لیلی و مجنون» می‌کند. (واژه‌های لیلی و مجنون کلید واژه‌ها هستند).

- **جمشید** جز حکایت جام از جهان نبرد / زنهار دل مبند بر اسباب دنیوی (سراسری ریاضی - ۸۹)
جمشید، پادشاه و صاحب جام جم که می‌گویند احوال خیر و شر عالم در آن معلوم می‌شده است.
- مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو / یادم از **کشته‌ی خویش آمد و هنگام درو** (سراسری تجربی - ۸۸)
مصراع دوم به حدیث «دنیا مزرعه‌ی آخرت است.» از پیامبر (ص) اشاره می‌کند. (کشته‌ی خویش و هنگام درو کلید واژه است.)
- **بیستون** کندن **فرهاد** نه کاری است شگفت / **شور شیرین** به سر هر که فتد **کوه‌کن** است (سراسری ریاضی - ۸۷)
به داستان شیرین و فرهاد و کندن کوه بیستون توسط فرهاد اشاره می‌کند.
- **نازم خیال خاتم لعلت که هم‌چو جم** / آفاق را کشید به زیر نگین مرا (سراسری ریاضی - ۸۶)
اشاره به داستان جم دارد. (کلید واژه جم است.)
- **ای خسرو شیرین** سخن، ای **یوسف گل پیرهن** / وی طوطی شکرشکن، ما را زبانی دیگر است (سراسری هنر - ۸۸)
نبیند روی من زردی به اقبال لب لعلش / بمیرد پیش من **رستم** چو او **دستان** من باشد (سراسری تجربی - ۸۹)
اشاره به داستان رستم دارد.
- **آهی روان** به کشور **بلقیس** کرده‌ام / **پیک صبا** روانه‌ی شهر **سبا** بین (سراسری ریاضی - ۸۵)
به داستان بلقیس ملکه‌ی شهر سبا اشاره می‌کند.
در درس ۱۲ ادبیات فارسی ۳، خودآزمایی ۶، بیتی آمده است که به ملک سبا اشاره می‌کند.
- توجه:** به این بیت دقت کنید «اشکت، کلیم نگذاشت در نامه‌ها سیاهی / بهر که می‌فرستی مکتوب‌های شسته»
همان‌طور که مشاهده می‌نمایید، کلیم نام شاعر است و تلمیح نیست. این بیت تخلص شاعر است.

متناقض‌نما (تناقض، پارادکس)

- آوردن دو واژه یا دو معنی متناقض است در کلام، به گونه‌ای که آفریننده‌ی زیبایی باشد.
- طالع نگر که کشت امیدم ز آب سوخت / در کشوری که برق هوادار خرمن است (سراسری ریاضی - ۹۰)
سوختن کشت از آب و برق هوادار خرمن باشد.
  - کی شود این روان من ساکن / این چنین ساکن **روان** که منم (سراسری ریاضی - ۹۰)
ساکن بودن روان، یعنی یک چیز هم روان و هم ساکن باشد، تناقض دارد.
  - به هر غمی که رسد از تو خاطر م شاد است / که بنده‌ی تو ز بند کدورت آزاد است (سراسری هنر - ۸۹)
با غم شاد بودن و تناقض دارد.

- تا ز بندت شدم آزاد گرفتار شدم / هست آزادی ما بند گرفتاری ما (سراسری تجربی- ۸۹)
آزادی بند گرفتاری است.
- سفر دراز نباشد به پای طالب دوست / که خار دشت محبت گل است و ریحان است (سراسری هنر- ۸۹)
دشت محبت، خارش، گل و ریحان است.
- هزار سختی اگر بر من آید آسان است / که دوستی و ارادت هزار چندان است (سراسری هنر- ۸۹)
«آسان بودن سختی‌ها» تناقض دارد.
- حلاوت سخن تلخ را ز عاشق پرس / ز ماهیان بطلب طعم آب دریا را (سراسری ریاضی- ۸۵)
شیرین بودن سخن تلخ، (چگونه می‌شود سخنی هم تلخ و هم شیرین باشد).
- ختم پایانیم، مهر آغاز کن / ای که در آغاز پایانی هنوز (سراسری انسانی- ۸۹)
«در آغاز پایان بودن» تناقض دارد.
- حاصل ذوق و هنر خون جگر بود مرا / این هم از بی‌هنری‌های هر بود مرا (سراسری ریاضی- ۸۹)
«بی‌هنری‌های هنر» تناقض دارد.
- آتش سردی که بگدازد درون سنگ را / هر که بودست آه سرد می‌داند که چیست (سراسری ریاضی- ۸۷)
«آتش سرد»، تناقض دارد.

جناس تام

یک‌سانی دو واژه در تعداد و ترتیب واج‌هاست. ارزش موسیقایی جناس تام در سخن بسیار است.

- گر آن شیرین دهن لب را به شکر خنده بگشاید / کف خسرو به خاک تیره ریزد خون شیرین را (سراسری انسانی- ۹۰)
- نیک‌خواها در آتشم بگذار / وین نصیحت مکن که بگذارش (سراسری انسانی- ۹۰)
بگذار در مصراع اول: قرار بده و بگذار در مصراع دوم: رها کن
- مگر می‌بینی که در را و دام / نینداخت جز حرص خوردن به دام (سراسری انسانی- ۹۰)
«دام» مصراع اول: حیوان اهلی و «دام» مصراع دوم: تله، وسیله‌ای برای گرفتار کردن
- جز این نیست پیدا که انسان دلی است / که او هست باقی و باقی فناست (سراسری انسانی- ۸۹)
«باقی» اول: پایدار و «باقی» دوم: بقیه، هر آن‌چه جز او
- جهان جهان را به شادی گذار / مکن خویشتن را به غم مضطرب (سراسری انسانی- ۸۹)
«جهان» اول: دنیا، عالم هستی و «جهان» دوم: گذرنده، جهنده
- وگر گوید نهم رخ بر رخ ماه / بگو با رخ برابر چون شود شاه (سراسری تجربی- ۹۰)

- نرگس افسون‌گرش آهو شده / مستی آهو برش آهو شده (سراسری ریاضی - ۸۸) و (سراسری زبان - ۸۶)
- گرچه سر عربده و جنگ داشت / تنگ شکر در دهن تنگ داشت (سراسری ریاضی - ۸۸)

«تنگ» اول : بار، توشه و «تنگ» دوم: کوچک

- گر چین سر زلف تو مشاطه گشاید / عطار به یک جو نخرد نافه‌ی چین را (سراسری ریاضی - ۸۸)

«چین» مصراع اول: شکن زلف و «چین» مصراع دوم: نام کشور

- طریقی فرا پیش گیر و رهی / همی‌رو که از قید هستی رهی (سراسری زبان - ۸۶)

«رهی» در مصراع اول: راهی و «رهی» در مصراع دوم: رها شوی

- از خطر خیزد خطر زیرا که سود ده چهل / برنبدد گر بترسد از خطر بازارگان (سراسری زبان - ۸۶)

«خطر» دوم در مصراع اول: سود و فایده و بزرگی و «خطر» در مصراع دوم: سختی

توجه: به بیت آمده دقت کنید: «درد بی‌عشقی ز جانم برده طاقت، ورنه من / داشتم آرام تا آرام جانی داشتم» (سراسری انسانی - ۹۰)

که واژه‌ی «آرام» در هر دو جایگاه به معنای «آرامش» آمده است و جناس تام ندارد.

- * مشو دل‌بسته‌ی هستی که دوران / هر آن را زاد، زاد از بهر کشتن (سراسری ریاضی - ۸۸)

واژه‌های «زاد» هر دو به یک معنا به کار رفته‌اند و جناس تام نساخته‌اند.